

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde yapılan tefsir faaliyetleri incelendiğinde, Tefsirin, bir ilim olarak, rivâyet geleneği şeklinde başladığı görülür. Süfyan es-Sevri, Mukâtil b. Süleyman ve diğer bazı muhaddisler Hz. Peygamber'e isnat edilen rivâyetlerle, Sahabenin Kur'an tefsiri ile ilgili sözlerini bir araya getirerek ilk tefsir mecmualarını oluşturmaya başlamışlardır. Dirâyet geleneği ise Kur'an'a dilbilimsel yaklaşım ile başlamakta olup diğer bir tefsir türünü oluşturmaktadır. Nahiv ve Arab dilbilim çalışmalarının, Kur'an'ı tefsir etme çabası ile birlikte başladığı kabul edilmektedir. Böylece, Kur'an üzerine yapılan çalışmaların, dilbilimin ortaya çıkışında rol oynayan etkenlerin başında geldiği anlaşılmaktadır. Bu sayede hem Kur'an'ın harekeleme ve noktalaması gerçekleşmiş hem de yeni bir bilim dalı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu birlikteliğin ilk meyveleri olarak hicri ikinci asırdan itibaren garîbül-Kur'ân, meâni'l-Kur'ân, i'râbü'l-Kur'ân gibi yeni türlere ait eserler oluşmaya başlamıştır.

Başlangıçta Hz. Peygamber, Kur'an'ın tamamını değil, sadece kapalı olan, açıklamaya ihtiyaç duyulan kısımlarını tefsir etmekteydi. Peygamberlik görevi Kur'an'ı açıklama (tebyin) görevini de içermekteydi. Sahabe ise öncelikle Kur'an'ı öğrenme ve yaşama çabası içerisinde idi. Ayrıca bu dönemde derin entelektüel ve bilimsel tartışmalardan ziyade, Kur'an'ı diğer nesillere ve toplumlara ulaştırma ve açıklama gayreti hâkim idi. Daha sonra oluşacak olan değişik fikrî akımlar ve tartışmalar bu saf okuma ve anlama faaliyetinin gidişatını değiştirmiştir.

Başlangıçta Tefsir ilmi, kapalı olan bir âyeti veya âyette yer alan bir kelimeyi açıklamaktan ibaret iken, zamanla, değişen sosyal olaylar ve fikrî ayrılıklar için entelektüel ve ideolojik bir araç haline gelmiştir. Bu değişim Sahabenin son dönemlerine rastlamaktadır. Daha çok Hz. Ali'nin Hz. Aişe ve Hz. Muaviye ile olan tartışmaları, siyasî ve askerî mücadeleleri neticesindeki çeşitli itikadi oluşumlar bu tür tefsir hareketinin temellerini oluşturacaktır. Ancak asıl oluşum Tâbiûn döneminde hatta bu dönemin sonlarında başlar. Sahabe ve Tâbiûn döneminde siyasî ve dinî ihtilaflar tefsirlere girmiş olsa da sistematik olarak

tefsirlerdeki değişim hicri ikinci yüzyılın başlarına, itikadî mezheplerin oluşumuna paralel olarak gerçekleşir. Bu dönem İslâm toplumunda bir homojenlikten bahsetmek mümkün değildir. Zira bir çok fikhî ve itikadî gruplaşmalar, oluşumlar, siyasi yapılanmalar ve bunlardan kaçınan tasavvufî gruplar artık iyice ortaya çıkmıştır. Bu çok fikirlilik ve çeşitlilik Tefsir disiplininde bu zamana kadar hâkim rivâyet geleneğinin yerini dirâyet metoduna bırakmasına ve te'vil geleneği denilebilecek yorum ağırlıklı bir tarza geçişe neden olacaktır. Bu döneme hâkim olan tartışma konuları, muhkem müteşâbih, âmm hass, halku'l-Kur'ân, ru'yetullah ve te'vil konularıdır. Farklı yorumlar her ne kadar şu an için bir tür çeşitlilik gibi görülse de o dönem için kendisini diğerlerinden ayıran, içinde bulunduğu siyasi veya itikadî yapının birer kalın duvarları olarak algılanmıştır. Yani tam anlamı ile itikadî esas haline gelmiştir. İşte bu noktada Tefsir ilmi, Kur'an'ı anlama metodunun nasıl olması ile ilgilenmekten çıkıp düşünce farklılıklarını olumsuz bir şekilde etkileyen bir sorun haline dönüşmüştür. Eğer bir kişi Mu'tezilî ise onun halku'l-Kur'ân konusundaki yorumu diğerlerinden farklı olmak zorundadır ve kendisi ile aynı yorumu kabul etmeyen kişi ise itikadî olarak yanlıştır. Allah'ın görülüp görülemeyeceği, kader, imamet gibi konular yorumcunun hangi fikrî yapıya sahip olduğunu gösteren birer paradigma haline gelmiştir. İlk olarak hicri birinci yüzyılda hilafet ve bunun neticesinde gündeme gelen büyük günah ve iman problemleri etrafında Hâricilik, Şia, Mürcie, hicri ikinci yüzyılda ise Mu'tezile'nin ortaya çıkışını ve aynı süreçte siyasi fikirlerinin Kur'an yorumlarına yansımalarını görmekteyiz.

Tefsir tarihi kaynakları, tefsirlerdeki mezhebî tefsirlerden bahsederken yalnızca Mu'tezile, Şia ve Hâricî tefsirlerini ele almakta, diğer itikadî veya fikhî oluşumları göz ardı etmektedirler. Mesela, Ehl-i sünnetin tefsir anlayışı mezhep tefsirleri içerisinde değerlendirilmeye alınmaz. Bunun en önemli nedeni kuşkusuz bu sınıflandırma yapılırken, Ehl-i sünnet merkezli bir ayırım yapılmasındandır. Bu sınıflandırma biçimi siyasi bir ayırım olarak algılanmıştır. Ehl-i sünnetin tefsir tarihinde ismi, daha çok fikhî tefsirler içerisinde geçmektedir. İmam Şâfiî, Cassâs, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve Kurtubî siyasi fikirlerin tartışılması yerine, müslümanların günlük hayatları ile ilgili âyetlerin tefsirine önem vermişlerdir. Siyasi oluşumlardan uzak ve sufilerden oluşan bir başka grup ise işarî tefsir dediğimiz bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, Sülemî, Kuşeyrî ve İsmail Hakkı el-Bursevî bu türün en önemli isimlerindendir.

19 ve 20. yüzyıllara gelindiğinde Kur'an tefsirlerinde farklılaşma ve değişimlerin olduğu görülür. Aslında bu dönem, Tefsir ilmi için bir yenilenme ve gerçekte metodolojik bir kriz dönemidir. Gelişen değerler karşısında Kur'an'ın yeniden yorumlanması gerektiği vurgulanarak sosyal hayatın, Kur'an merkeze alınarak yeniden düzenlenmesine gidilmiştir. Kur'an, bu dönemde "modern

çağın anlayışına ve taleplerine- biz buna modern Batı dünyasının değerlerine de diyebiliriz- uyumlu bir şekilde yorumlama” çabasının en önemli konusu haline gelmiştir. Bu dönemde Kur’an yorumları entelektüel bir aktivite değil, Batı etkisi ile oluşan problemlerinin çözüldüğü bir platform haline gelmiş bulunmaktadır.

Modern tefsirler, ait oldukları zamanın çağdaş sorunları etrafında çözümler ürettikleri; pratik, konjonktürel ve pragmatik endişeler içerisinde hareket ettikleri; ayrıca Batı hegemonyası ve Oryantalist saldırılara karşı cevaplar verdikleri için konularını büyük ölçüde aktüel gelişmelerin belirlediğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu nedenle çağdaş dönem Kur’an yorumları seçmecî bir tarzla problemlere ışık tutabilecek âyetleri konu edinmekte, diğer âyetleri ise ilgi alanının dışına itmektedir. Bu dönemde daha çok demokrasi, adalet, kadın-erkek eşitliği, ırk eşitliği, insan hakları gibi politik ve sosyal kapsamlı yeni değerler ışığında Kur’an’ın yeniden yorumlandığını görmekteyiz. Bu dönemde yine Tefsirin diğer disiplinlerin bir uygulama alanına çevrildiğine ve özellikle de sosyal değişimin meşrulaştırılması için önemli bir araç olarak kullanıldığına şahit olmaktayız. Bu bağlamda ilk olarak İctimaî/Sosyolojik ve Konulu/Tematik tefsir türleri doğmuştur. İctimaî tefsir ile birlikte, tefsir yazımında “kasd-ı mütekellim” arayışından “toplum ihtiyacı” (güncel soru ve sorunlar) merkezli bir anlayışa geçiş yapıldığı görülmektedir. Kur’an “Ne diyor?” sorusunu sormak yerine; çağdaş toplumun ihtiyaç ve problemleri Kur’an âyetlerinden elde edilen verilerle “Nasıl çözümlenebilir?” sorusuna cevaplar yoğunluklu olarak aranmaktadır.

Çağdaş dönem tefsir tasavvurunun “Kur’an ne anlama gelir?” anlayışından ayrılarak toplum ve müfessirin soruları ve sorunları merkezli bir tasavvura doğru gitmesinin nedeni genel olarak İslâm dünyasının son asırda siyasî, askerî, içtimaî vb. alanlarda yaşadığı tecrübelerden kaynaklandığı söylenebilir. Bunlardan belki de en önemlisi sömürgeleşmedir. Sömürgeleşme süreci İslâm dünyasında “rol modellerin değerlerini kabul etme ve bu değerleri meşrulaştırma” şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreç neticesinde geleneksel değerler, sömürgeci bakışı ile değerlendirmeye tâbi tutulmuş ve böylece geleneğe ve İslâmî değerlere yabancılaşma yaşanmaya başlanmıştır. İşte Kur’an yorumlarındaki bu “soru ve sorunluluk” görüntüsü, aslında yabancı unsurların Kur’an üzerinden meşrulaştırılması çabasıdır. Modern dünyada müslümanın kimliğini simgeleyen değerlerin “model değerler”le uyuşmaması bunların problemlili hale dönüşmesine neden olmaktadır. İslâmî yönetim/hilafet/meşruiyet sorunu, insan hakları sorunu, çok evlilik sorunu, kadın hakları gibi örnekler her halde konunun anlaşılmasına ışık tutacak mahiyettedir.

İlim Yayma Vakfı, Kur’an ve Tefsir Akademisi’nin düzenlediği Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar başlıklı program yukarıda sunmaya çalıştığımız

resmin detaylarının tartışılmasından müteşekkildi. Toplantı bitiminde sunulan çalışmaların kitaplaştırılması programın temel hedeflerinden birisi olduğu için elinizdeki bu eser de toplantının bir ürünüdür.

Kur'an ve Tefsir Akademisi yılda bir kez yapılmakta ve beş günlük bir program olarak gerçekleştirilmektedir. Programın temel özelliklerinden birisi Tefsir anabilim dalı sınırlarında sıkışıp kalmamasıdır. Günümüzün akademik ifadesiyle interdisipliner/disiplinler arası olmasıdır. Bu, disiplinler arası çalışmaların günümüz akademisinin gereği olmasından değil, bizzat Kur'an'ın bir disiplinin yapay sınırları ile tahdit edilemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Zira Kur'an disiplinler üstü çalışmayı gerektiren bir zenginliğe sahiptir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim tarih boyunca Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf gibi İslâmî ilimlere kaynaklık etmiş, neticesinde de ahlâkî, itikadî, hukukî hükümlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tefsir, Kur'an'la ilişkisi ve konusu/alanı itibarı ile diğer İslâmî ilimlerden ayrılmış olsa da, özellikle kullandığı metot ve kaynaklar açısından bu ilimlere muhtaç bir bilim dalıdır. Zira Tefsir, bu ilimlerin kullandığı metotları kullanan, tüketen ve onların ürettiği metot ve teorilere bağımlı olan bir disiplindir. Kelâmın, Hadisin, Tarihin, Dilbiliminin, Hukukun hatta sosyal bilimlerin kaynaklarına, metotlarına ve sonuçlarına ihtiyaç duyar. Bu nedenle de programda İslâmî ilimlerin yanında Din Felsefesi ve Din Sosyolojisi gibi Din Bilimleri alanından gelen katkılara da yer verilmiştir. Disiplinler arası olma hedefi İlahiyat, İslâmî ilimler ve Din Bilimleri ile sınırlı tutulmamış olup Eski Türk Dili ve Edebiyatı alanına da taşınmıştır. 25 makaleden oluşan bu kitaptaki çalışmalar şu ana başlıklar altında tasnif edilebilir: Bilimsel Tefsir, Dilbilimsel/Linguistik Tefsir, Klasik Yaklaşımlar, Çağdaş Yaklaşımlar, Konulu Tefsir Metodu, Mezhebi Tefsirler, Felsefi ve Sosyolojik Yaklaşımlar.

Bu vesile ile İlim Yayma Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Mustafa Uğur beyefendiye ve onun şahsında Mütevelli Heyetinin değerli üyelerine, Vakıf yöneticilerine, editörler ve katılımcılar adına şükranlarımı sunuyorum, Vakfa maddî-manevî destekleri olanları hayır dua ile anıyorum. Ayrıca Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Raşit Küçük beye Akademiimize vermiş oldukları manevî desteklerden dolayı teşekkür etmeyi de borç biliyorum.

Çalışmamızın tüm ilim dünyasına fayda sağlaması temennisi ile..

Editörler adına

Doç. Dr. Bilal Gökçır